

11. Совгіря О. В. Конституційне право України : навч. посіб. / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. — К. : Юрінокм інтер, 2008. — 632 с.

12. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 14–15, 16–17. — Ст. 133.

13. Бисага Ю. М. Конституційно-процесуальне право України : [навч. посіб.] / Ю. М. Бисага, В. В. Гомонай, В. І. Черчерський. — 5-те вид., допов. та вдоск. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2008. — 307 с.

14. Приходько Х. В. Метод конституційного процесуального права України (конституційно-процесуальний метод): до постановки проблеми // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2012. — № 2. — С. 26–31.

15. Астафьев И. В. Процессуальные нормы конституционного права Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.02 / И. В. Астафьев ; Казан. (Приволжский) федеральный ун-т. — Казань, 2011. — 19 с.

16. Проблеми розвитку конституційного законодавства України : збірник висновків Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) : [пер. з англ.]. — К. : Парлам. вид-во, 2010. — 498 с.

17. Марченко О. В. Метод муниципально-правового регулювання общественных отношений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 [Електронний ресурс] / Марченко Ольга Владимировна ; Омский гос. ун-т. — Омск, 2004. — 174 с. . — Режим доступу : www.disscat.com/content/metod-munitsipalno-pravovogo-regulirovaniya-obshchestvennykh-otnoshenii

18. Яковлев В. Ф. Объективное и субъективное в методе правового регулирования // Правоведение. — 1970. — № 6. — С. 55–60.

УДК 342.565.2(477)

І. Петрів,

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Держава є багатогранним суспільним політико-правовим феноменом, який став найважливішим і найвідомішим надбанням людської цивілізації та володіє низкою обов'язкових зовнішніх атрибутів і внутрішніх (сутнісних) ознак. Чи не основним атрибутом сучасної держави з-поміж інших можна вважати наявність конституції країни. Саме наявність конституції із закріпленими в ній основоположними загально визнаними демократичними, правовими, соціальними принципами функціонування держави є передумовою для формування особ-

ливого стану конституційної організації суспільства — конституціоналізму.

Побудова держави на основі принципів демократизму, верховенства права, пріоритету прав людини має на меті досягнення особливої конституційної організації суспільства. Проте не завжди є достатнім для формування конституціоналізму формальне закріплення основоположних принципів функціонування держави і суспільства. Тому з метою гарантування дієвості основоположних принципів правова реальність вимагає нагляду та контролю за їх дотриманням,

що вважається можливим лише за умови функціонування спеціального органу конституційної юстиції, на який і покладаються відповідні завдання.

Як зауважує А. Р. Крусян, «для становлення сучасного українського конституціоналізму необхідні певні передумови та механізми, які б сприяли становленню та розвитку конституціоналізму як публічно-правової системи конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини» [1]. Погоджуючись з даним твердженням, вважаємо, що саме орган конституційної юстиції виступає одним із механізмів, який сприяє формуванню конституціоналізму.

Актуальність дослідження конституційної юстиції полягає в тому, що їй належить особливе значення у процесі формування конституціоналізму, а вагомість даного інституту обумовлюється його особливим конституційно-правовим статусом та тими функціями і завданнями, які покладаються на нього. Саме функціонування конституційної юстиції в державі є однією із необхідних умов для формування конституціоналізму.

У зв'язку з цим маємо за мету здійснити теоретичну характеристику органу конституційної юстиції як одного з найдієвіших механізмів, що сприяє становленню та розвитку конституціоналізму, шляхом аналізу сутнісних ознак даного органу та його основних функцій.

Формування конституціоналізму має бути пріоритетним напрямком розвитку держави, у зв'язку з чим багато науковців у своїх роботах звертаються до дослідження даного питання. Зокрема, такі вчені, як М. О. Баймуратов, А. Р. Крусян, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. Ф. Шаповал та ін. Проте в теорії конституційної науки не встановилося єдиного розуміння даного явища. Більше того, не вироблено єдиного визначення конституціоналізму, а також триває пошук дієвих механізмів його гарантування.

Дослідженням питань функціонування конституційної юстиції присвячені

праці таких науковців, як М. В. Вітрук, В. О. Гергелійник, М. С. Кельман, В. Є. Скомороха, А. О. Селіванов, І. Д. Сліденко, М. В. Тесленко, Т. О. Цимбалістий. Проте практично в жодній із праць конституційна юстиція не розглядається як необхідна умова та дієвий механізм формування конституціоналізму.

Досліджуючи конституціоналізм, науковці звертаються до аналізу окремих його ознак, що в результаті приводить до розбіжностей в розумінні сутності та визначенні даного явища. Так, наприклад, В. М. Шаповал вважає, що «...конституціоналізм — це, перш за все, політико-правова ідеологія, інтелектуальні узагальнення, властиві певному етапу історичного розвитку», вказуючи, що разом з тим конституціоналізм «нерідко сприймають як суспільно-політичний рух, спрямований на реалізацію відповідних ідей» [2]. У політичному аспекті конституціоналізм розкривається як особливий характер відносин між державою і суспільством на основі консенсусу, як ідейно-політична доктрина і рух. На думку Ю. М. Тодики і В. С. Журавського, «...конституціоналізм у політичному розумінні — це особливий характер відносин між державою і суспільством. Він є оформленням суспільної згоди щодо відповідних цінностей, принципів і механізмів» [3]. Вартим уваги є погляд Л. В. Соніної, яка вважає, що «конституціоналізм — це політико-правовий режим...» [4], який об'єднує в собі обов'язкові та неухильно виконувані принципи і настанови. Проте не зовсім зрозумілим видається позиціонування конституціоналізму саме як «політико-правового режиму».

Цікавим є погляд на конституціоналізм учених-конституціоналістів М. П. Орзіха і А. Р. Крусян. Вони зазначають: «В українській конституційно-правовій науці конституціоналізм не отримав єдиного визначення, тому інтерпретується по-різному. Огляд різних його характеристик дає змогу зробити висновок, що в науці склалися три основні підходи до його визначення: політичний, філософсько-історичний і юри-

дичний» [5]. Такий підхід до визначення конституціоналізму видається досить вдалим, адже він дає змогу поглянути на дане явище з різних точок зору, не надаючи перевагу окремим його ознакам як провідним і основоположним.

У зв'язку з різноманітним підходом до розуміння конституціоналізму пропонуємо виділити основні характерні ознаки даного явища, які відіграють провідну роль та на основі них сформулювати визначення поняття «конституціоналізм». Аналізуючи думки науковців з даного питання, можна виділити такі основні ознаки конституціоналізму: його базування на суверенітеті народу; наявність основоположних норм, які втілюються в нормативному документі, що має вищу юридичну силу — конституції; верховенство права; пріоритет прав та свобод людини і громадянина; побудова державного управління на демократичних засадах; поділ влади за системою стримувань і противаг; наявність конституційної юстиції.

Таким чином, сформулюємо таке визначення: конституціоналізм — це особливий стан функціонування суспільства та держави, який ґрунтується на суверенітеті народу та пов'язаний з неухильним дотриманням закріплених в основному законі норм та принципів з метою обмеження влади та гарантування прав і свобод людини.

У зв'язку з необхідністю забезпечення дотримання норм та принципів, закріплених в конституції, та виходячи із прагнення до побудови правової демократичної держави, створюється спеціальний орган, який є базисом механізму захисту конституційних принципів і норм. Захист конституції з метою забезпечення її верховенства і прямої дії передбачає єдність прав і обов'язків держави і особи, є важливою умовою, що гарантує дотримання прав людини, є іманентною властивістю будь-якої демократичної держави для збереження політико-правової стабільності і розвитку суспільних відносин.

Формування таких органів та їх організаційна форма багато в чому зале-

жить від правових традицій та історії конституційного будівництва держави, а також в деякій мірі від запозичення напрацювань більш розвинутих держав. Тому і назва таких органів різниться залежно від вказаних чинників — в одних державах це «конституційний суд», в інших «конституційний трибунал» тощо. У зв'язку з цим часто застосовують узагальнюючу назву — «органи конституційної юстиції».

Термін «конституційна юстиція» характеризує спеціально уповноважений державний орган, покликаний забезпечувати конституційну законність. На жаль, єдності у застосуванні терміна «конституційна юстиція» та розумінні його змісту в науці й досі немає. Так, автор навчального посібника «Конституційна юстиція в Україні» [6] Т. О. Цимбалістий у своїй праці неодноразово вживає цей термін, проте його визначення не дає. В. Є. Скомороха та М. В. Тесленко у своїх працях, присвячених функціонуванню Конституційного Суду України, уникають цього терміна [7; 8]. М. С. Кельман, хоч і вживає термін «конституційна юстиція», але теж не визначає його змісту, при цьому визначаючи конституційні суди в основному як державні органи конституційного контролю [9]. Таким чином, існуючі поодинокі визначення поняття «конституційна юстиція» свідчать про неоднозначність його розуміння.

Для вітчизняної науки конституційного права термін «конституційна юстиція» порівняно новий. Хоча, на думку деяких вчених, розвиток конституційної юстиції в Україні веде свій початок від наукових концепцій, які лежать в її основі.

При визначенні конституційної юстиції часто вживають такі терміни, як «конституційна юрисдикція», «конституційне правосуддя» та «конституційний контроль». Проте можна погодитися з В. О. Гергелійником у тому, що «ці терміни не відображають сутності конституційної юстиції і є неповними» [10]. Для правильного розуміння сутності описуваних явищ необхідно розмежувати ці поняття.

Конституційна юрисдикція — компетенція відповідного органу щодо здійснення конституційного контролю. Зазвичай вона протиставляється юрисдикції загальній, тобто сукупності повноважень звичайних судів щодо розгляду цивільних, кримінальних справ тощо.

Конституційний контроль — це повноваження органу конституційної юрисдикції щодо вирішення питання відповідності Конституції нормативно-правових актів або дій органів політичної влади та громадських об'єднань, що здійснюють політичні функції.

Конституційне правосуддя — це специфічний вид державно-владної діяльності, який поєднує в собі такі два начала, як конституційний контроль і форма правосуддя. Як зазначає М. В. Вітрук, конституційне правосуддя — це «синтез конституційного контролю та форми правосуддя» [11].

Викладене свідчить про існування різних точок зору на зміст поняття «конституційна юстиція», які можна розділити на групи. Першу поділяють ті вчені, які ототожнюють конституційну юстицію з конституційним правосуддям або з органами, що його здійснюють, тому цей підхід можна назвати інституційним. Другу позицію (назвемо її функціональною) підтримують ті, хто вважає визначальною в змісті конституційної юстиції її головну функцію — конституційний контроль. Третя точка зору (гуманістичний підхід) полягає у тому, що конституційна юстиція розглядається ширше, ніж конституційний контроль, і охоплює, серед іншого, забезпечення верховенства прав людини як визначальну спрямованість всієї її діяльності.

Досліджуючи орган конституційної юстиції, необхідно виділити його основні ознаки, які дадуть можливість усвідомити сутність даного органу. Тому можна виділити такі основні ознаки: даний орган є єдиним органом конституційної юрисдикції; посідає особливе місце в системі розподілу влади; керується основоположними принципами, які закріплені в конституції; володіє особливими повноваженнями та виключною компетенцією у специфічній сфері конститу-

ційного врегулювання; на нього покладаються особливі завдання.

Таким чином, досліджуючи функціональні аспекти діяльності органів конституційної юстиції України, вважаємо більш доцільним розуміти їх в інституційному аспекті. Адже саме такий підхід, дозволить виділити та охарактеризувати функціональні характеристики органів конституційної юстиції найбільш повною мірою.

Важливе значення має визначення правової природи конституційної юстиції. Тобто з'ясування необхідності функціонування в державі особливого органу, який володіє спеціальними повноваженнями. Можна стверджувати, що орган конституційної юстиції виступає «хранителем» основних конституційних цінностей. Державі потрібен орган, який би виконував роль платонівських «аристократів духу», наближаючи таким чином існуючу державу до ідеальної форми. Основа необхідності конституційної юстиції полягає у тому, що відповідний орган відіграє роль «клапана», який не дає переростати будь-якому конфліктові в суспільстві та державі у відверте протистояння. Конституційна юстиція, опираючись на власний авторитет та конституцію, дозволяє врегулювати будь-який конфлікт.

Орган конституційної юстиції в механізмі стримувань і противаг виступає своєрідним «мовчазним наглядцем» і активізується у випадках необхідності правової охорони конституції. Тобто йому притаманні повноваження особливого функціонального типу, які реалізуються при забезпеченні конституційності. Саме це дозволяє йому ефективно охороняти конституційні цінності та врегулювати виникаючі суперечності в процесі функціонування держави та її органів.

Сучасна Конституція України проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. У зв'язку з цим постає необхідність в організації спеціального, особливого органу, який би став на охорону основних державних, правових та людських цінностей, які закріплені в

Конституції України. Таким органом в Україні виступає Конституційний Суд України.

Розглядаючи конституційну юстицію в Україні, функціонування якої є однією з необхідних умов у процесі формування конституціоналізму, необхідно звернутися до характеристики основних функцій, які на неї покладаються. Так, розглянемо функції Конституційного Суду України (далі — КСУ) як єдиного органу конституційної юстиції України.

У науці конституційного права породжена дискусія щодо розуміння і системи функцій КСУ. Це пов'язано з тим, що у законодавстві знайшли відображення лише повноваження КСУ (у ст. 150 Конституції України та у ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р.), з яких і виводяться основні його функції [12]. У зв'язку з цим пропонуємо розуміти під функціями КСУ основні напрямки діяльності, що реалізуються ним з метою виконання основоположних завдань і принципів конституційного правосуддя та утвердження конституційної законності в межах території держави.

Таким чином, аналізуючи повноваження КСУ, які визначені у ст. 150 Конституції України та у ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., можна виділити такі основні його функції: гарантування верховенства чинної Конституції; конституційного контролю; офіційного тлумачення Конституції та законів України; визначення відповідності міжнародних договорів та законів Конституції України; захист прав і свобод людини і громадянина. Крім того деякі вчені відносять до функцій КСУ такі, як «правотворча, арбітражна, управлінська, представницька» [13], «міжнародна, політична, економічна, соціальна, духовна, інформаційна, інтеграційна, координаційна, охоронна» [14]. Отже, функції КСУ не обмежені повноваженнями, передбаченими законодавством, але й можуть виводитись зі змісту інших норм (наприклад, функція захисту прав і свобод людини і громадянина).

Що стосується класифікації функцій КСУ, то необхідно відзначити наявність різних критеріїв, за якими функції об'єднуються у певні групи (наприклад, за об'єктом і сферою діяльності, за способами і видом діяльності тощо). У пошуках об'єднуючої ознаки зазначених функцій, можна говорити про функцію забезпечення стабільності функціонування держави та суспільства як провідну і основоположну в діяльності даного органу.

Виходячи з аналізу, проведеного у статті, можна зробити висновок, що функціонування конституційної юстиції є однією із найнеобхідніших умов у процесі формування конституціоналізму. Шляхом реалізації своїх функцій КСУ виступає гарантом забезпечення стабільності розвитку держави і суспільства та відіграє основоположну роль у формуванні конституціоналізму в державі. Оскільки сучасне суспільство і органи державної влади все ще схильні до створення конфліктних ситуацій, тому їх вирішення без втручання спеціалізованого компетентного органу вбачається неможливим. Тому можна впевнено говорити про необхідність існування органу конституційної юстиції, який за допомогою власного авторитету та опираючись на Основний Закон держави здатен врегулювати будь-яку ситуацію. Функціонування органу конституційної юстиції обумовлено необхідністю гарантування закріплених конституцією базових засад організації та розвитку держави і суспільства, які є підґрунтям для формування конституціоналізму.

Для більш чіткого розуміння значення органу конституційної юстиції та його сутності вважаємо за необхідне проведення більш ґрунтовного аналізу кожної з функцій, які реалізуються даним органом. А також необхідно визначити і охарактеризувати систему функцій КСУ та провести їх класифікацію.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційна юстиція, конституційна юрисдикція, конституційний контроль, конституційне правосуддя, Конституційний Суд України, функції.

Необхідність гарантування закріплених конституцією базових засад організації та розвитку держави і суспільства обумовлює потребу у функціонуванні особливого органу конституційної юстиції. Саме такий орган за допомогою власного авторитету та опираючись на Основний Закон здатен врегулювати будь-яку ситуацію та забезпечити поступове формування конституціоналізму в державі.

Необходимость обеспечения закреплённых конституцией базовых принципов организации и развития государства и общества обуславливает необходимость в функционировании особого органа конституционной юстиции. Именно такой орган с помощью собственного авторитета и опираясь на Основной Закон способен урегулировать любой конфликт и обеспечить постепенное формирование конституционализма в государстве.

Operation of the constitutional justice is one of the prerequisites in the process of building constitutionalism. The Constitutional Court of Ukraine is the guarantor of stability of state and society. Constitutional Justice relying on its own authority and the Constitution allows resolving any conflict.

Література

1. Крусян А. Р. Роль конституційної юстиції у системі сучасного українського конституціоналізму // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 11. — С. 77.
2. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. — К., 2005. — С. 17.
3. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. К. Байрачна [та ін.] ; за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. — К. : Ін Юре, 2002. — С. 5.
4. Сони́на Л. В. Конституционализм в Российской Федерации как политико-право-

вой режим : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. В. Сони́на. — Екатеринбург, 2001. — С. 7.

5. Орзих М. Ф. Современный конституционализм: теория и перспективы развития / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян // Современный конституционализм : междунар. науч.-практ. журн. / [под ред. А. Юшин]. — Тирасполь, 2006. — № 1 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http://www.kspmr.com/MAG/?id_article_4d a 0dac591](http://www.kspmr.com/MAG/?id_article_4d%20a%20dac591).

6. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні : навч. посіб. для вузів / Т. О. Цимбалістий. — К. : Центр учбової л-ри, 2007. — 199 с.

7. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. — К. : МП Леся, 2007. — 716 с.

8. Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні : навч. посіб. / М. В. Тесленко. — К. : Школа, 2003. — 256 с.

9. Кельман М. С. Правові питання організації і діяльності конституційного контролю // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — 2000. — Вип. 5. — С. 122–131.

10. Гергелійник В. О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. О. Гергелійник. — К., 1999. — 203 с.

11. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс : учеб. пособие для вузов / Н. В. Витрук. — М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1999. — С. 30.

12. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовт. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — С. 272.

13. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / М. П. Орзих [та ін.] ; за ред. М. П. Орзіха. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — С. 168.

14. Шемшученко Ю. С. Проблеми функцій Конституційного Суду України / Ю. С. Шемшученко, В. Ф. Погорілко // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 54–56.